

ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ
ΔΩΡΕΑΝ

POST
PAID
HELLAS

Ε.Α.Ε.

ΕΛΛΑΣ

ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΝΩΣΗ

Κυριακή 5 Μαΐου

Αναγέννηση τώρα ▶ Σελ.7

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΣΦΑΚΙΑΝΩΝ • ΤΕΥΧΟΣ 83 • ΦΛΕΒΑΡΗΣ-ΑΠΡΙΛΗΣ 1996 • ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ ΔΡΧ. 1

ΝΑ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΟΥΜΕ ΤΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Αγώνας δρόμου για τα Ε.Ε.Υ.

ΔΟΙΕΡΩΜΑ

Η παντέρμη
Αράδαινα
και οι
πιστοί του
Αϊ - Γιάννη
▶ Σελ.12-13

Πάνω απ' όλα
ΣφακIANOΙ

Η εφημερίδα ανανεώνεται με
πίστη στην παράδοση και
σας καλεί κοντά της ▶ Σελ.2

Σας ευχόμαστε
Καλή Ανάσταση
και καλό Πάσχα

ΕΚΔΡΟΜΗ-ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ

Τιμούμε στη Χίο
τους αγωνιστές μας ▶ Σελ.21

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

Τι βρήκαν στον τόπο μας
οι ξένοι αρχαιολόγοι ▶ Σελ.8-9

ΠΟΡΤΡΕΤΟ

Το έργο ζωής του
Μ. Μανούσακα ▶ Σελ.16

Μέσω του Internet, δύο από τα μέλη της επιστημονικής ομάδας, που πραγματοποίησαν

Σημαντικά ευρήματα φέρουν στο φως τις σχέσεις της περιοχής με άλλους λαούς

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα Σφακιά δεν ζούσαν σε πλήρη απομόνωση από τον υπόλοιπο πολιτισμό

Συνέντευξη στον *Ευτύχη Τζιτζιλάκη*

Η «επιφανειακή έρευνα Σφακίων» είναι μια επιτόπια αρχαιολογική έρευνα κάτω από την κοινή διεύθυνση των αρχαιολόγων Τζένιφερ Μούντι (Πανεπιστήμιο Μπάιλορ, ΗΠΑ), και Λουκία Νίξον (Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης). Ξεκίνησε το 1987. Ο Σάιμον Πράις (Οξφόρδη) είναι ο ιστορικός του ερευνητικού προγράμματος και ο Ολίβερ Ράκχαμ (Κέμπριτζ) μελετάει την βοτανολογία και ιστορική οικολογία της επαρχίας. Πρόκειται για την πρώτη συστηματική επιστημονική έρευνα στον τόπο μας και παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Αυτή τη στιγμή καταγράφουν τα συμπεράσματά τους, τα οποία και θα εκδοθούν από το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Περιμένουμε την έκδοση του βιβλίου με ανυπομονησία, αλλά και αγωνία: θα φέρει τη σφραγίδα ενός έγκυρου εκδοτικού οίκου, με επιστημονικό κύρος. Δεν γνωρίζουμε αν οι ξένοι επιστήμονες έχουν στη διάθεσή τους όλα εκείνα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να ανασυνθέσουν την ιστορία μας, να οδηγήσουν σε ακριβή συμπεράσματα. Η συνέντευξη που ακολουθεί, πάντως, είναι ενδεικτική των προθέσεών τους.

Πώς αποφασίσατε να μελετήσετε την επαρχία των Σφακίων;

Λουκία Νίξον: Δούλευα για ένα διάστημα στη Μεσογία, στις ανασκαφές που γίνονται στον Κορμό, και ήθελα να αρχίσω κάποια δική μου αρχαιολογική έρευνα. Στην κεντρική και ανατολική Κρήτη υπήρχαν ήδη πάρα πολλοί αρχαιολόγοι, και έτσι ήταν φυσιολογικό το βλέμμα μου να στραφεί στην Δυτική Κρήτη.

Πήγα αμέσως στην αρχαιολογική εφορεία Δυτικής Κρήτης στα Χανιά, όπου στάθηκα τυχερή, γιατί εκεί κατηύθησαν την προσοχή μου στα Σφακιά.

Αυτό ήταν ένα ευτυχές γεγονός. Με ενδιέφερε να ερευνήσω τις σχέσεις και τις διασυνδέσεις που υπήρχαν μεταξύ των διαφόρων περιοχών της Κρήτης, καθώς επίσης μεταξύ της Κρήτης και άλλων περιοχών της Μεσογείου.

Αναρωτιόμουν τι θα μπορούσε να αποκαλύψει αυτή η φαινομενικά απομακρυσμένη και απροσπέλαστη περιοχή.

Υπήρχε ήδη κάποια αρχαιολογική γνώση για την επαρχία. Είχαν γίνει ανασκαφές στην Αγία Ρουμέλ από ομάδα Αμερικανών, καθώς και από τον Γιάννη Τσεδάκη (από την εφορεία αρχαιοτήτων) και επίσης είχαν γίνει δύο αναγνωριστικές επιφανειακές έρευνες από την Σινκλέρ Χουντ. Κατά συνέπεια ξέραμε ότι παραλιακά υπήρχε υλικό της ύστερης εποχής του Χαλκού, ότι υπήρχαν αρχαιολογικές θέσεις με υλικό της κλασικής εποχής, καθώς επίσης ότι υπήρχαν σημαντικές τοποθεσίες της ύστερης Ρωμαϊκής εποχής στη πεδιάδα του Φραγκακάστελλου. Αλλά ήταν ολοφάνερο ότι υπήρχαν πάρα πολλές αρχαιότητες που δεν είχαν ανακαλυφθεί ακόμη.

Στην αρχική μας αίτηση είχαμε αρκεστεί στο να ζητήσουμε άδεια για έρευνα για μια περιοχή έκτασης 65 τετρ. χιλ., με κέντρο την Ανώπολη, αλλά τελικά μας παραχωρήθηκε μια πολύ γενναϊώδης άδεια που κάλυπτε όλα τα 470 τετρ. χιλ. των Σφακίων. Αυτό σήμαινε ότι στην πρώτη μας πιλοτική έρευνα το 1987 έπρεπε να γίνει ευρεία δειγματοληψία από όλα τα Σφακιά, έτσι ώστε να καθορίσουμε πώς θα οργανώναμε τις μελλοντικές περιόδους έρευνας.

Πότε άρχισε η κυρίως δουλειά στην επαρχία;

Σάιμον Πράις: Η πρώτη μας κανονική περίοδος έρευνας ήταν τον επόμενο χρόνο, το 1988. Εργαστήκαμε τότε κυρίως στην Ανώπολη και το Λουτρό. Την επόμενη χρονιά είχαμε δύο περιόδους έρευνας: Η πρώτη ήταν την Ανοιξη, όπου σταθήκαμε αρκετά τυχεροί ώστε να εξασφαλίσουμε ειδική άδεια από τη Δασική Υπηρεσία, έτσι ώστε να μπορέσουμε να δουλέψουμε στο φαράγγι της Σαμαριάς κατά την διάρκεια της Ανοιξης, πριν ο δρυμός ανοίξει για το κοινό, και η δεύτερη, το καλοκαίρι, όπου συνεχίσαμε τη δουλειά μας στην Ανώπολη και το Λουτρό, αλλά όμως ξοδέψαμε τον περισσότερο από τον χρόνο μας σε άλλα μέρη της επαρχίας.

Ποιοι ήταν οι κυριότεροι σκοποί της έρευνάς;

Λουκία Νίξον: Ο κύριος σκοπός μας είναι να εξετάσουμε τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων και του τοπίου των Σφακίων. Συνεπώς ενδιαφερόμαστε για το φυσικό περιβάλλον, το πώς χρησιμοποιήθηκε η γη, και για τη χωροδιάταξη των οικισμών. Θέλουμε επίσης να δούμε τις σχέσεις αυτής της περιοχής με τα άλλα μέρη της Μεσογείου. Προσπαθούμε να μελετήσουμε όλες αυτές τις αλληλεπιδράσεις μέσα από ένα πολύ ευρύ χρονικό φάσμα, από το 3.000 π.Χ., όταν πρωτοήρθαν άνθρωποι στην Κρήτη, έως το 1.900 μ.Χ. (χονδρικά, το τέλος της Τουρκοκρατίας). Συνεπώς μιλάμε για μια περίοδο περίπου 5.000 χρόνων.

Με ποιους τρόπους διερευνάσατε αυτά τα ζητήματα;

Σάιμον Πράις: Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι αρχαιολογία σημαίνει να σκάβεις τρύπες στο έδαφος. Πράγματι, η ανασκαφή είναι μια σημαντική αρχαιολογική τεχνική, η οποία μπορεί να δώσει πληροφορίες μεγάλης ακρίβειας, αλλά μόνο για μια μικρή σε έκταση περιοχή. Εξάλλου εμείς είχαμε άδεια για διεξαγωγή μόνο επιφανειακής έρευνας, πράγμα που σημαίνει ότι μπορούσαμε να μαζέψουμε μόνο υλικό που βρίσκεται στην επιφάνεια του εδάφους. Αυτό το κάναμε σχηματίζοντας ομάδες των 3 ή 4 πεζοπόρων που περπάτησαν σε ευθείες γραμμές (ελπίζουμε), με κατεύθυνση στην αρχή βόρεια-δυτικά, και έπειτα δυτικά-βόρεια. Αυτοί οι πεζοπόροι είχαν μια μεταξύ τους απόσταση 15 μέτρα, συνεπώς κάλυπταν 50 μέτρα όλο μαζί. Περπατούσαν 500 μέτρα προς μια κατεύθυνση, έπειτα βάδιζαν προς τα ανατολικά, αφήνοντας έτσι ένα κενό 50 μέτρων, και έπειτα περπατούσαν 500 μέτρα προς την άλλη κατεύθυνση. Η ομάδα σταματούσε κάθε 50 μέτρα για να καταγράψει και να συλλέξει αρχαιολογικό υλικό (κυρίως κεραμικά, αλλά όμως και πέτρινα εργαλεία και κάποιες φορές γυαλί).

Κατέγραφαν επίσης και τη σύγχρονη βλάστηση. Στο τέλος της κάθε μέρας η κάθε ομάδα είχε καλύψει ένα τέταρτο του τετραγωνικού χιλιομέτρου. Το πλεονόκτημα αυτού του τύπου της σχολαστικής καταγραφής των αρχαιοτήτων είναι το ότι σχηματίζεις μια πολύ ακριβή εικόνα για το πού υπάρχον αντικείμενα όπως και (το ίδιο σημαντικό) για το πού δεν υπάρχον.

Στην έρευνά σας χρησιμοποιείτε στοιχεία μόνο από την αρχαιολογική επιστήμη;

Σάιμον Πράις: Όχι, είμαστε περήφανοι για τον τρόπο με τον οποίο ενσωματώσαμε και χρησιμοποιήσαμε όλων των ειδών τα στοιχεία. Η Τζένιφερ Μούντι εμπνεύστηκε ένα σύστημα, έτσι ώστε κατά τη διάρκεια της πεζοπορίας των αρχαιολόγων να καταγράφονται και περιβαλλοντολογικές μαζί με τις αρχαιολογικές πληροφορίες. Έτσι καταγράψαμε επίσης τους διαφορετικούς τύπους χώματος, τη βλάστηση και τον τρόπο που χρησιμοποιείται η γη σήμερα (πού είναι καμμένη, πού χρησιμοποιείται για βοσκή, πού για καλλιέργειες κλ.). Ο Ολίβερ Ράκχαμ, ο οποίος είναι ο βοτανολόγος και ιστοριο-οικολόγος μας, μελετάει το πώς είναι διασπαρμένα σήμερα στα Σφακιά τα διάφορα είδη φυτών. Λάβαμε επίσης υπόψη μας το πού ακριβώς βρίσκονται εκκλησιάκια, τουρκοκικά φρούρια, και φυσικά τα σύγχρονα χωριά. Κάναμε και κάποια σχέδια από φρούρια και σπίτια σε διάφορα σημεία της επαρχίας. Επιπλέον, συγκεντρώσαμε οποιαδήποτε πληροφορία μπορούσαμε για τα Σφακιά από γραπτές πηγές. Υπάρχουν αρχαίες ελληνικές επιγραφές από μέρη όπως η Τάρρα (Αγία Ρουμέλ). Υπάρχουν επίσης επίσημα έγγραφα που φυλάγονται στα αρχεία της Βενετίας και της Κωνσταντινούπολης. Αυτά στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έχουν εκδοθεί, αλλά ο Ολίβερ Ράκχαμ πέρασε κάποιο διάστημα στη Βενετία και ο Μάικελ Κίελ (τον πανεπιστημίου της Ουτρέχτης) ερευνήσε τα αρχεία της Κωνσταντινούπολης για λογαριασμό μας.

Αυτό που θέλουμε να κάνουμε είναι να συνδυάσουμε όλα αυτά τα διαφορετικά στοιχεία και αποδείξεις που έχουμε, και που βρίσκονται σε διάφορες μορφές (γραπτές πηγές ή αντικείμενα), έτσι ώστε να συνθέσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα. Για παράδειγμα ο Ολίβερ Ράκχαμ ανακάλυψε στην Βενετία τα ανέκδοτα γραπτά ενός βοτανολόγου του 16ου αιώνα, ο οποίος είχε επισκεφθεί τα Σφακιά. Τα γραπτά αυτά προσθέτουν αληθινό χρονικό βάθος στις παρατηρήσεις του σχετικά με τα σημερινά φυτά των Σφακίων.

Τι δυσκολίες αντιμετωπίσατε;

Σάιμον Πράις: Το γεγονός ότι μας δόθηκε άδεια να εργαστούμε σε ολόκληρα τα Σφακιά αποτέλεσε για εμάς μια θαυμάσια ευκαιρία, αλλά ταυτόχρονα και μια δύσκολη πρόκληση. Ακόμη και όταν είχαμε πια αποφασίσει για το πώς θα κάνουμε τις δειγματοληψίες μέσα στην επαρχία, είχαμε να αντιμετωπίσουμε δύο τα προβλήματα που συνεπάγεται η μετακίνηση από το ένα μέρος της επαρχίας στο άλλο. Παρόλο που τα οχήματά μας ήταν ανθεκτικά, έπρεπε να γίνονται επισκευές, συνήθως στα Χανιά. Για το μεγαλύτερο μέρος της παραμονής μας στα Σφακιά το μόνο βενζιναδίκιο που υπήρχε ήταν στο Ασχύφου, και έτσι έπρεπε να κουβαλάμε μαζί μας ένα μπιτόνι με έστρα βενζίνη, πράγμα όχι και πολύ ασφαλές. Επίσης, όταν χρειάστηκε να εργαστούμε πάνω στις Μαδάρες, πράγμα το οποίο κάναμε σε δύο διαφορετικές χρονιές έπρεπε να βρούμε μουλάρια για να μεταφέρουμε τις σιγνές και τις προμήθειές μας.

Επιπλέον, κάποια μέρη έχουν πρόσβαση μόνο από τη μεριά της θάλασσας και έτσι έπρεπε να νοικιάσουμε βάρκες για να μας πάνε στα φαράγγια του Κλάδου και της Τρυπητής. Σταθήκαμε πάντως τυχεροί και παρόλο το κακοτράχαλο του τοπίου κανένα από τα μέλη της αποστολής μας δεν αντιμετώπισε σοβαρό ατύχημα ή ασθένεια.

Λουκία Νίξον: Ένας από τους λόγους γι' αυτό ήταν η μεγάλη αγάπη και βοήθεια που δεχθήκαμε από τους κατοίκους των Σφακίων. Βοσκοί ψηλά στις Μαδάρες μας καλωσόρισαν θερμά. Οι κάτοικοι

αρχαιολογική έρευνα στην επαρχία μας μιλούν για πρώτη φορά για τα ευρήματά τους

κοι της Ανώπολης, όπου περάσαμε τον περισσότερο χρόνο μας, μας πρόσφεραν κάθε βοήθεια. Και δεν μιλάμε μόνο για πρακτική βοήθεια. Ενδιαφερόμασταν, μην έχοντας καμιά προηγούμενη γνώση, για το πώς οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την σφακιανή γη σήμερα, και οι φίλοι μας στα Σφακιά με μεγάλη υπομονή μας έδωσαν πολλές βασικές πληροφορίες. Όταν ξεκινήσαμε είχαμε τέτοια άγνοια, που δεν ξέραμε ούτε καν ότι συχνά ο λόγος για την ύπαρξη πέτρινων κοιλοτήτων με ψηλούς τοίχους είναι η προστασία των μελισσιών από τον άνεμο.

Πώς η ζωή των ανθρώπων άλλαξε μέσα σε αυτά τα 5.000 χρόνια;

Λουκία Νίζον: Το τοπίο των Σφακίων έχει να προσφέρει μια σειρά από δυνατότητες, τις οποίες οι άνθρωποι εκμεταλλεύτηκαν διαφορετικά ανάλογα με την περίοδο, αλλά είναι όμως κάποια πράγματα που εμφανίζονται διαχρονικά. Η μελισσοκομία για την οποία τα Σφακιά φημίζονται σήμερα, ήταν γνωστή και στο παρελθόν: το κλίμα και τα φυτά είναι ιδιαίτερα ευνοϊκά για αυτή την ασχολία. Εχουμε αποδείξεις για κτιστές κοιλάδες με μελισσία κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας, και επίσης βρήκαμε θραύσματα από πήλινες κυψέλες της Ελληνορωμαϊκής περιόδου σε όλα τα μέρη της επαρχίας.

Μια άλλη διαχρονική ασχολία είναι τα αιγοπρόβατα. Και σε αυτήν την περίπτωση, το σφακιανό τυρί και σήμερα είναι ένα φημισμένο προϊόν της επαρχίας που πουλιέται σε υψηλές τιμές στην Αθήνα. Επίσης βρήκαμε ίχνη από το επαναλαμβανόμενο διαμέσου των αιώνων φαινόμενο του να μετακινούνται οι άνθρωποι κάθε καλοκαίρι πηγαίνοντας τα ζώα ψηλά στις Μαδάρες για βοσκή. Βέβαια αυτό το φαινόμενο δεν έχει μείνει απaráλλαχτο σε όλες τις περιόδους, αλλά όμως βρήκαμε αρχαιολογικές αποδείξεις για μόνιμες κατασκευές από την προϊστορική, καθώς και την ελληνορωμαϊκή περίοδο, και υποθέτουμε ότι αυτές οι κατασκευές σχετίζονται με την χρήση της Μαδάρας για θερινό βοσκότοπο.

Τι συνάγετε από τα ευρήματά σας όσον αφορά την σχέση των Σφακίων με την υπόλοιπη Κρήτη και με άλλα μέρη της Μεσογείου;

Λουκία Νίζον: Η απάντηση είναι ολοφάνερο ότι διαφέρει ανάλογα με την εποχή, αλλά σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι εντυπωσιαστήκαμε από τον αριθμό των διασυνδέσεων με άλλα μέρη. Οποιαδήποτε από την Μήλο βρίσκεται σε πολλές από τις προϊστορικές τοποθεσίες (ακόμη και στις Μαδάρες). Κεραμική υψηλής ποιότητας εισαγόταν από την Ιταλία κατά την πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο, ακόμα και σε απομακρυσμένες αγροικίες. Βενετσιάνικα κεραμικά του 16ου αιώνα βρέθηκαν στο παλιό χωριό της Σαμαριάς. Επίσης γνωρίζουμε ότι τυρί από τις Μαδάρες εξαγόταν σε μέρη τόσο μακρινά όσο η Γαλλία, τον 17ο αιώνα. Συνεπώς η εικόνα των Σφακίων ως μέρους απομακρυσμένου και απομονωμένου, ξεκομμένου από τον έξω κόσμο, δείχνει να είναι ένας μοντέρνος μύθος.

Ποια ήταν η περίοδος της ακμής των Σφακίων και πότε είχαν τον περισσότερο πληθυσμό;

Υπάρχουν δύο περίοδοι κατά τις οποίες τα Σφακιά ήταν περισσότερο εύπορα και πολυπληθή. Η πρώτη είναι η Ρωμαϊκή περίοδος, όπου έχουμε αποδείξεις για έντονη δραστηριότητα σε όλα τα

σημεία της επαρχίας, παρόλο που στις Μαδάρες η δραστηριότητα δείχνει να είναι μικρότερη απ' ό,τι ήταν σε άλλες περιόδους. Σε αυτή την περίοδο συμπεριλαμβάνονται και οι πρώτες εκκλησίες, όπως είναι οι παλαιοχριστιανικές βασιλικές της Παναγίας στην Τάρρα (παλαιακή Αγία Ρουμέλ) και του Αγίου Νικήτα στο Φραγκοκάστελλο) που σήμερα τα θεμέλιά τους βρίσκονται κάτω από εκκλησίες που κτίστηκαν κατά τη μεσαιωνική περίοδο.

Η δεύτερη περίοδος είναι κατά τον 18ο αιώνα. Τότε, όλες οι γνωστές τοποθεσίες χωριών ήταν κατοικημένες, και μαζί τους κατοικούσαν και κοντινές γειτονιές, όπως τα Κάτω Περιανά που βρίσκονται κοντά στον Άγιο Ιωάννη.

Υπάρχει η πεποίθηση ότι από ανθρωπολογικής, πολιτιστικής και εθνογραφικής σκοπιάς τα Σφακιά είναι το μέρος στο οποίο έχει διασωθεί καλύτερα από οπουδήποτε αλλού η αρχαία, και πιο συγκεκριμένα η αρχαία Δωρική Κρήτη. Έχετε να κάνετε κάποια σχόλια σχετικά με αυτό;

Λουκία Νίζον: Φοβάμαι ότι ισχύει και εδώ αυτό που είπα παραπάνω, ότι δηλαδή και αυτό είναι ένας μοντέρνος μύθος. Η διάλεκτος των Σφακίων είναι ιδιαίτερα ξεχωριστή (περιηγητές το σημειώνουν αυτό εδώ και 200 χρόνια), αλλά δεν είναι ολοφάνερα «Δωρική».

Η έρευνα σας άλλαξε τις απόψεις που είχαμε για τα Σφακιά; Υπήρξαν κάποια απροσδόκητα ευρήματα;

Μπορώ να πω ότι αρχίσαμε με την κοινή εντύπωση ότι τα Σφακιά είναι ένα μέρος απομακρυσμένο και δύσκολο, αλλά σύντομα διαπιστώσαμε ότι για οποιονδήποτε έχει ένα «αξιοπρεπές» ξενάγιο πόδια, πουθενά τα Σφακιά δεν είναι απροσπέλαστα. Διαπιστώσαμε επίσης πως οπουδήποτε και να πηγαίναμε θα συναντούσαμε κάποιον άνθρωπο, και ότι θα μπορούσαμε να δούμε κάποια σημάδια αλλαγής του φυσικού περιβάλλοντος λόγω της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτό είναι γεγονός ακόμη και για το φαράγγι της Σαμαριάς, το οποίο σήμερα παρουσιάζεται στους τουρίστες σαν ένα άγριο και ολότελα φυσικό τοπίο. Όμως τα βενετσιάνικα κεραμικά βρέθηκαν στη Σαμαριά, γιατί η ξυλεία εξαγόταν από

εκεί στη Βενετία!

Τι έχετε να πείτε για την περίοδο της Τουρκοκρατίας;

Και εδώ επίσης, φθάσαμε στο συμπέρασμα ότι η άποψη που λέει ότι η περιοχή ήταν ανέγγιχτη από την τουρκική εξουσία δεν είναι σωστή. Η περιοχή υπόκειντο οπωσδήποτε σε φορολογία από τους Τούρκους κατά τον 17ο αιώνα. (Βρήκαμε ανέκδοτα ντοκουμέντα στα αρχεία της Κωνσταντινούπολης που καταγράφουν όλα τα νοικοκυριά και τις περιουσίες τους).

Οι ξεσηκωμοί που έγιναν στα τέλη του 18ου και κατά τον 19ο αιώνα ήταν σίγουρα ηρωικοί, αλλά φυσικά το αποτέλεσμα της μεγάλης εξέγερσης του 1866 ήταν το ότι οι Τούρκοι έκτισαν φρούρια σε ολόκληρη την επαρχία. Βέβαια αυτά τα φρούρια γρήγορα καταστράφηκαν, καθώς η Κρήτη άρχισε να επωφελείται από την κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Με ποιους τρόπους σκοπεύετε να κάνετε γνωστά τα ευρήματά σας;

Σάμιον Πράις: Ετοιμάζουμε τώρα ένα βιβλίο σχετικά με την έρευνά μας, το οποίο θα κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Αυτό το βιβλίο θα χρειαστεί ακόμα αρκετό χρόνο μέχρι να τελειώσει, αυτό όμως που ήδη έχουμε ολοκληρώσει είναι μία βιντεοκασέτα που δείχνει τις μεθόδους που χρησιμοποιήσαμε καθώς και κάποια από τα συμπεράσματά μας. Διατίθεται προς πώληση από την διεύθυνση: ETRC, 37 Wellington Square, Oxford OX1 2JF (Τιμή: \$25 για Βρετανία, \$30 για Ευρώπη, \$35/\$60 για τρίτες χώρες). Περιέχει κάποιες πολύ όμορφες εικόνες από τα Σφακιά, παρμένες με επαγγελματικό εξοπλισμό.

Νομίζετε ότι η επαρχία έχει τώρα πια ερευνηθεί αρκετά;

Λουκία Νίζον: Οχι, κάθε άλλο. Εργαστήκαμε σε όλα τα μέρη της επαρχίας, από το φαράγγι της Τρυπητής έως την Αγία Μαρίνα, αλλά έπρεπε να αρκεστούμε μόνο σε δειγματοληψίες από την κάθε περιοχή που ερευνήσαμε. Όσοι θα ακολουθήσουν θα είναι σίγουρα σε θέση να ανακαλύψουν περισσότερα.

Ποια θα μπορούσαν να είναι θέματα για περαιτέρω μελέτη στην επαρχία;

Σάμιον Πράις: Μια πρώτη πιθανότητα θα ήταν να γίνει μια καθώς πρέπει εθνοαρχαιολογική μελέτη. Αυτό θα σήμαινε να καταγραφεί επακριβώς το πώς οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν τα εργαλεία και αντικείμενα καθημερινής χρήσης, πριν αυτές οι πάλιες συνήθειες και πρακτικές εξαφανιστούν εντελώς.

Εμείς κάναμε ήδη μια πρώτη αρχή, για παράδειγμα με την βιντεοκασέτα μας, η οποία περιλαμβάνει ένα τμήμα που δείχνει το πώς φτιάχνεται σήμερα το τυρί στις Μαδάρες. Ωστόσο θα μπορούσαν να γίνουν πολλά ακόμη.

Νομίζετε ότι υπάρχει κάπου ανάγκη για αναπαύωση, συντήρηση, ή για ανασκαφή;

Λουκία Νίζον: Είχαμε πάντα ως προταρχικό μας καθήκον να αναφέρουμε τυχόν προβλήματα τέτοιου είδους στην αρχαιολογική εφορεία. Κάνουν μια αξιόπαινη δουλειά στην προσπάθειά τους να εξισορροπήσουν τις ανάγκες για τουριστική ανάπτυξη π.χ., από τη μια, και διάσωση των αρχαιοτήτων από την άλλη.

Μιλώντας συνολικά, οι τοποθεσίες τις οποίες εμείς επισκεφθήκαμε δεν βρίσκονται σε κίνδυνο και θα είναι ακόμα ορατές για τις επόμενες γενιές.

Θα είχε όμως ενδιαφέρον να κάνουμε ανασκαφές σε κάποιες από τις αρχαιολογικές θέσεις που ανακαλύψαμε, για να δούμε αν επαληθεύονται οι θεωρίες μας, και για να συγκεντρώσουμε περαιτέρω στοιχεία. Για παράδειγμα, σε μια από τις αγροτικές θέσεις στην πεδιάδα του Φραγκοκάστελλου, ή σε μια από τις προϊστορικές τοποθεσίες στις Μαδάρες. Αλλά το να πάει κανείς εκεί είναι τόσο κοπιαστικό, που αποφασίσαμε ότι δεν θα μπορούσαμε να κάνουμε ανασκαφή παρά μόνο αν είχαμε στη διάθεσή μας ελικόπτερο! Μιλώντας σοβαρά τώρα, η κύρια προτεραιότητά μας τώρα είναι να επεξεργαστούμε αυτά που έχουμε βρει και να γράψουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

Πολλά έχουν ειπωθεί σχετικά με την ανάγκη δημιουργίας ενός μουσείου στην επαρχία, το οποίο θα καλύπτει όλες τις περιόδους της σφακιανής ιστορίας και παράλληλα θα διατηρεί και θα προβάλλει τα κειμήλια από τους αγώνες για την ελευθερία και από τις επαναστάσεις εναντίον των κατακτητών της Κρήτης. Νομίζετε ότι υπάρχει αρκετό υλικό για ένα τέτοιο μουσείο; Έχετε κάποιες προτάσεις; Φαντάζεστε κάτι συγκεκριμένο για ένα τέτοιο μουσείο;

Σάμιον Πράις: Θα ήταν θαυμάσιο να γινόταν ένα μουσείο στην επαρχία, ή ίσως μια σειρά από μόνιμες εκθέσεις σε καθένα από τα χωριά. Εμείς από τη μεριά μας θα το θέλαμε πολύ να φτιάχναμε χάρτες και επεξηγηματικές πινακίδες που θα έδειχναν τα ευρήματα και τα συμπεράσματά μας, και να έχουμε επίσης και φωτογραφίες από τα αντικείμενα που βρήκαμε ή ίσως ακόμη και τα ίδια τα αντικείμενα.

Τι απέγιναν τα δείγματα/αντικείμενα που συλλέξατε; Βρίσκονται στο μουσείο των Χανίων;

Λουκία Νίζον: Ναι, έχουμε παραδώσει όλα τα ευρήματά μας στο Μουσείο των Χανίων, όπου ευτυχώς μας δόθηκε η δυνατότητα να τα μελετήσουμε κάτω από ιδανικές συνθήκες. Εκεί είναι που μάλλον θα πρέπει να παραμείνουν, για λόγους ασφαλείας.

Τι θα κάνετε μετά την ολοκλήρωση της μελέτης σας; Υπάρχει περίπτωση να ξαναμελετήσετε την επαρχία στο μέλλον;

Λουκία Νίζον: Ηδη νιώθουμε λύπη που η επιτόπια δουλειά μας στα Σφακιά έχει τελειώσει, και αυτό που θα θέλαμε είναι να μην ξεκόψουμε με την επαρχία. Ηδη κάποιον δεσμοί έχουν δημιουργηθεί. Μια από τις δύο πρώτες φοιτήτριες που συμμετείχε στη μελέτη μας, και η οποία ήρθε στα Σφακιά από τον Καναδά το 1987, παντρεύτηκε τελικά έναν άνδρα από την Ανώπολη. Τα βαπτίσια του μωρού τους, που έγιναν πριν από δύο χρόνια στην Ανώπολη, είναι μια από τις ωραιότερες αναμνήσεις μας. Ήταν ένα εξαιρετικό γλέντι, που συνόψισε όλους τους λόγους για τους οποίους δεν θέλουμε ν' αφήσουμε τα Σφακιά.

